

**ФРАЗЕМИ СО КОМПОНЕНТА *TVÁŘ* / ЛИЦЕ ВО ПРЕВОДИТЕ
ОД ЧЕШКИ НА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК**

Јасмина Делова-Силјанова
*Филолошки факултет „Блаже Конески“
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје, Македонија*

Клучни зборови: македонски фраземи, чешки фраземи, лице.

Резиме: Во овој текст акцент се става на семантиката на соматските фраземи со компонента ‘лице’ во македонскиот и во чешкиот јазик и на класификацијата на можностите за нивно преведување од еден јазик на друг. Ги разгледуваме проблемите што се јавуваат при преведувањето на фраземите кои можат да бидат од прагматска, јазична природа, културно-специфични проблеми или проблеми што произлегуваат од особеностите на самите фраземи.

**IDIOMS WITH COMPONENT *FACE* IN THE TRANSLATIONS
FROM CZECH INTO MACEDONIAN**

Jasmina Delova-Siljanova
*Blazhe Koneski Faculty of Philology
Sts. Cyril and Methodius University in Skopje
Skopje, Macedonia*

Key words: Macedonian idioms, Czech idioms, face.

Summary: In our presentation we will stress the semantics of somatic idioms with component ‘face’ both in Macedonian and Czech language, as well as the classification of possibilities for their translation from one language into another. We will analyze the problems arising during translation of idioms which can have pragmatic, language nature, culture-specific problems or problems arising from the specifics of the phrases themselves.

1. Вовед

Значењето на фразеологијата во јазикот е мошне важно како јазична област која го збогатува нашето изразување и на тој начин станува неделлив дел од нашиот живот. Во дадена ситуација ни помага да изразиме одредена мисла со одредена мера на експресивност, емоционална обоеност, кои на нашиот јазик му додаваат субјективен израз за кој со тешкотија би наоѓале зборови. Фразеологијата е едно од најзначајните средства кои, на една страна ги зближува разните народи со посредство на преземање на фраземите во зборовниот фонд, и од друга страна, помагаат да се рашири нашата свест за географските и културно-историските прилики и традиции на другите народи благодарение на националните фраземи.

2. Концептот ‘лице’

Лицето се наоѓа на предниот дел од главата на човекот. Тоа ја претставува надворешноста на една личност. Повеќекратните лица на хиндуиските богови покажуваат различни видови на елементарна моќ, подвизи или функции на едно божество, а можат да бидат и комбинација од разни богови (Миловановиќ, 1994).

Лицето е предниот дел од главата на кој се сместени очите, носот, устата. Во хебрејскиот јазик лексемата лице секогаш се употребува во множина. Многубројните лица на индиските божества одаваат различни аспекти на нивната сила, моќ, херојства и функции. На пример, четирите или петте лица на статуите на Брама и Шива ги отелотвоуваат петте основни елементи (водата, огнот, дрвото, металот и земјата). Дволичниот Јанус ги надгледувал влегувањето и излегувањето, минатото и иднината, заминувањето и враќањето на патешествениците (Шевалие; Гербран, 2005: 594).

На лицата на божјите избраници, а пред сè на проповедниците, но и на останатите луѓе се откриваат и божјите желби и тајни. Со лицето се означуваат човечките особини и активности, а понекогаш тоа е *Paras pro toto* за човекот. Лицето ја открива личноста, на него се испишани човековите мисли и чувства. Досега никој не си го видел сопственото лице директно, освен со помош на огледало, бидејќи тоа не е за себе, тоа е за другите, тоа е за Бога, тоа е нем јазик. Без наша желба на другите им го покажуваме најосетливиот дел од нас, нашето внатрешно ЈАС, делумно соголено, кое оддава многу повеќе од самото тело. А во различни култури различно е лицето кое се прави за

одредена работа, различни се гестот и гримасата, така што за да разбереме одредено лице потребно е извесно трпение и љубов.

2.1. Лицето е најрепрезентативниот дел со оглед на фактот што во него се сконцентрирани повеќето сетилни органи. Аналогно на таквата позиција, лицето станало синоним, а честопати и супститут за човекот. Во смисла на макрокосмичкото доживување на Светот, лицето, посебно женското, се поистоветува со Сонцето или со Месечината.

Лицето често се поврзува со моралните вредности на луѓето при што се аналогизира со претставите **со лице** и **без лице**. Во народната традиција се познати претставите за луѓе што немаат лице или пак, и доколку го имале, тие го изгубиле поради постапки што се негативно котирани според обичајните правила.

Лицето многупати може да биде само маска: Секое нешто си има две лица под која се крие нешто што е спротивно на она што се покажува пред другите, па оттука и произлегува концептот поврзан со појавното, видливото, репрезентативното, материјалното и невидливото, внатрешното, душевното. Тоа се огледа и во некои од народните мудрости: Не гледај му лицето туку срцето <...> (Ристески, 2003).

3. Tvář / лице во преводите од чешки на македонски јазик

Во нашето истражување ќе ги разгледаме фраземите во компонента ‘лице’ во делата од чешката литература преведени на македонски јазик. Го разгледуваме значењето на фраземите од аспект на когнитивната лингвистика што се однесува на концептот за телесноста и за соматските фраземи. Целта е да се примени принципот на телесност на конкретен лексиколошки материјал и притоа да се направи семантичка класификација на фразеолошките единици. Потоа го разгледуваме начинот и можностите за превод на фраземите на македонски јазик.

4. Ориентација на телото во просторот

Секој ден нашето тело работи со просторот во кој се движиме, ја восприемаме нашата положба и просторна ориентација.

4.1. Лицето заедно со грбот ја симболизира спротивставеноста на она што се наоѓа во просторот пред телото и просторот зад телото. Лицето симболизира директен контакт, па велиме дека со нешто сме се сретнале *лице в лице*. Да се каже некому *в лице* значи да се биде искрен, но и храбар. Ако *лицето го свртиме / тргнеме од нешто /*

некого, тогаш со тоа покажуваме разочарување, тага, но и срам или страв од директен контакт.

4.1.1. Чешката фразама *tváří v tvář* има значење 'во непосредна близина; во временска близина; во присуство на оној на кого се однесува нешто – директно и отворено'. Во нашиот материјал ја извлековме во еднаесет примери.

Оваа чешка фразама на македонски јазик е преведена на три начина. Во девет примери имаме превод со целосен еквивалент. За илустрација даваме само еден пример:

<p>Ted' však najednou tváří v tvář skutečné situaci cítil, že to nemůže udělat <...> (MK573MK: 193)</p>	<p>Tváří v tvář: 1. v bezprostřední místní blízkosti proti sobě 2. v bezprostřední časové blízkosti 3. v přítomnosti toho, koho se týká, přímo a otevřeně (SSJČ) v.nesl.</p>
<p>Сепак, сега одеднаш лице в лице со реалната ситуација чувствуваше дека тоа не може да го стори <...> (MK573MK: 212)</p>	<p>Лице в лице: во присуство на двајцата (при соочување и сл.) (ФРМЈ); Лице в лице: соочување меѓу две личности (К.В.)</p>

4.1.1.1. Во два примери имаме превод со релативен еквивалент, односно промена на компонентата, наместо **лице** за превод е употребена фразама со компонентата **око**. За илустрација ќе наведеме само еден пример:

<p>Obě sestry uvěřily, že si tváří v tvář Štěstěně nejsou rovny <...> (MK2320MK: 101)</p>	<p>Tváří v tvář: 1. v bezprostřední místní blízkosti proti sobě 2. v bezprostřední časové blízkosti 3. v přítomnosti toho, koho se týká, přímo a otevřeně (SSJČ) v.nesl.</p>
<p>Сестрите поверуваа дека очи в очи со среќата не се еднакви <...> (MK2320MK: 119)</p>	<p>Лице в лице: во присуство на двајцата (при соочување и сл.) (ФРМЈ); Лице в лице: соочување меѓу две личности (К.В.); Очи в очи: 1. непосредно, еден спроти друг 2. двајца, насамо, лице в лице 3. отворено, искрено (ФРМЈ)</p>

4.1.1.2. Еден пример е преведен со аналогна фразема, односно со сосема поинаква фразема, но со соматска клучна компонента **око**. За илустрација следи пример:

<p>Klára je tváři v tvář Flajšmanovi tak zkamenělá úzkostí lásky, že se s ním nemůže vůbec milovat. str. 95</p>	<p>Tváří v tvář: 1. v bezprostřední místní blízkosti proti sobě 2. v bezprostřední časové blízkosti 3. v přítomnosti toho, koho se týká, přímo a otevřeně (SSJČ) v.nesl.</p>
<p>Клара е во четири очи со Флајшман толку стаписана од љубовен страв, што воопшто не може да води љубов со него. str. 103 МК475МК; Клара лице в лице со Флајшман толку скаменета пред стравот од љубовта, што не можеше воопшто со него да се љуби. стр. 100 (МК)</p>	<p>Лице в лице: во присуство на двајцата (при соочување и сл.) (ФРМЈ); Лице в лице: соочување меѓу две личности (К.В.); Во (меѓу) четири очи: без сведок, насамо; меѓу двајца кажано (ФРМЈ)</p>

4.1.2. Глаголската верзија на чешката фразема *stanout tváři v tvář něčemu / někomu* има значење 'да се биде во директна близина на нешто / некого'. Во нашиот материјал за издвоивме во осум примери.

Шесте примери што се преведени со целосен еквивалент се извлечени од дело на чешки јазик што на македонски е преведено од двајца преведувачи, па оттаму имаме 13 преводни решенија. Рековме дека овие примери се преведени со целосен еквивалент, меѓу двајцата преведувачи се разликува предлогот што е употребен во преводните решенија, но тоа не ја менува смислата или точноста на преводот. Од сите примери, во продолжение следи еден пример, токму со двете варијанти на преводот:

<p>A tak, když stojíš tváři v tvář celé naší lidové hudební kultuře, je to, jako by před tebou tančila žena z Tisíce a jedné noci a shazovala postupně závoj po závoji. str. 130</p>	<p>Stanout tváři v tvář něčemu / někomu: Dostat se do přímé blízkosti něčeho/ někoho (E.M.)</p>
<p>И така кога стоиш лице со лице со целата наша народна музичка култура, тоа ти е како</p>	<p>Лице в лице (со некого) – директно (З.М.); лице в лице – непосредно еден спроти друг</p>

пред тебе да танцува жена од илјада и една ноќ и да симина постепено превез по превез. str.167 ; И така, кога стоиш лице в лице со целата наша народна музика, тоа е небаре пред тебе танцува жена од Илјада и една ноќ, постепено отфрлајќи превез по превез. str.164/165 МК717МК	(Сн.В.) ¹ ; Лице в лице: во присуство на двајцата (при соочување и сл.) (ФРМЈ)
---	---

4.1.2.1. Во еден пример имаме превод со релативен еквивалент, односно промена на компонентата, наместо **лице** – превод со компонентата **око**. Следува примерот за илустрација:

Že si ho muži jen vymyslili, když stáli tváří a tvář ženám. str. 306	Stanout tváří v tvář něčemu / někomu: Dostat se do přímé blízkosti něčeho/ někoho (E.M.)
Како мажите да го измислиле кога стоеле очи в очи со жените. стр. 370 МК2519МК	Лице в лице (со некого) – директно (З.М.); лице в лице – непосредно еден спроти друг (Сн.В.)

4.1.2.2. Исто така, во еден пример имаме превод без еквивалент:

Neuměl jsem stát tváří v tvář Ludvíkovu padu. str.148	Stanout tváří v tvář něčemu / někomu: Dostat se do přímé blízkosti něčeho/ někoho (E.M.)
Не знав да застамам лице со лице со Лудвиковото паѓање. str.191; Не можев да се соочам со падот на Лудвик. str.188 МК755МК	Лице в лице (со некого) – директно (З.М.); лице в лице – непосредно еден спроти друг (Сн.В.)

5. Изгледот на телото – споредба врз основа на визуелната сличност

Област која во голема мера се пројавува во соматските фраземи е изгледот на човечкото тело, значи нашето визуелно искуство со нашите тела. Лицето може да се спореди со месечината ако е округло и

¹ Сн.В. – (Velkovska, 2008).

полничко или некој може да има пропаднати образи ако е прилично слаб.

5.1. Во нашиот материјал во еден пример извлековме споредбена фразема *tvář jako z tvarohu* која ја потврдивме во Речникот на Заоралек. Има значење 'бледо лице'.

На македонски имаме буквален превод:

Po čtvrthodině nekdo přichází k plotu; je to bleďý nevyspalý chlapec s tvář jako z tvarohu. str. 292	Tvář / obličej jako z tvarohu: děčka jak z tvarohu udělané; zsinálý, nezdravě bleďý (LR)
По петнаесет минути приоѓа некој до оградата. Бледо, ненаспано момче со лице како урда . str. 225 KČ303MK	Лице како урда – бледо лице

6. Човечко тело=човек / Човечко тело=живот

Оваа концептуализација укажува на деловите на човечкото тело што се јавуваат како претставник што го симболизира или целото тело или човекот како личност. Лицето како замена за цел човек се појавува во смисла на лицето како карактеристично за секој човек, да се запамети некој значи да се запамети како изгледа неговото лице.

6.1. Чешката фразема *němá tvář* во нашиот материјал ја извлековме во еден пример. Има значење 'животно'.

На македонски имаме превод со целосен еквивалент:

Z boudy vylezl starý pes napolo slepý. "Chlupáčku, znáš mne?" volám na něho, a on se mi začal třít okolo nohou. Já myslila, že mi srdce lítostí pukne, když mne ta němá tvář poznala a vítala.	Zvíře (E.M.); (větší) živočich, zvíře (SČFI) v. nesl.
Од куќичката излезе старо куче напола слепо. "Рунтавко, ме познаваш?" го довикувам, а тој почна да се вртка околу нозете. Мислев дека срцето од жал ќе ми пукне, кога тоа немо лице ме позна и ме поздравуваше. стр. 82 BN1227MK	Немо лице

6.2. Чешката фразама *před tváří světa* има значење 'пред светот, пред јавноста'. Во нашиот материјал имаме варијанта на оваа фразама која ја извлековме во еден пример, но со два преводи бидејќи станува збор за дело на македонски преведено од двајца преведувачи.

На македонски и во двата преводи имаме целосен еквивалент:

<p><...> člověk, který se nějak provinil před tváří strany <...> (MK827MK: 209)</p>	<p>Před tváří světa: před světovou veřejností, pro její informovanost a zprav. s apelem na ni (SČFI) v.neslov.</p>
<p><...> човек што на некој начин згрешил нешто пред лицето на партијата <...>; <...> човекот што некако згрешил пред лицето на партијата <...> (MK827MK: 265)</p>	<p>Пред лицето (на некого): во присуство на некого, пред самиот него (ФРМЈ) Пред лицето на светот: во јавноста (м.з.)</p>

7. Телото претставува карактер – дадена особина

Со посредство на деловите на телото ги изразуваме и ги вреднуваме човечките особини. Може да се изрази некоја состојба, карактер или особеност или слабост.

7.1. Карактер – особина (Charakter – vlastnost)

Лицето го симболизира целиот лик на човекот, а пренесено и човековиот карактер. Лицето може да го открие човекот, да го прикаже неговото расположение, неговите чувства и неговото здравје. Гестовите, муртењето, насмевката, бледилото или пак обратно, црвените образи... сето тоа кажува за човекот.

7.1.1. Чешката фразама *mít mnoho tváří // být člověkem mnoha tváří* има значење 'човек што има многу лица, многу страни'. Во нашиот материјал ја издвоивме во два примери.

На македонски јазик имаме четири преводи, бидејќи и двата примери ги издвоивме од дело на чешки јазик што на македонски е преведено од двајца преведувачи. Во сите примери на македонски имаме превод со целосен еквивалент. За илустрација издвоивме еден пример:

<p>Takhle aspon víme, že máš víc tváří, tu jednu pro stranu a tu druhou pro jiné. str. 39</p>	<p>Mít mnoho tváří // být člověkem mnoha tváří: Mít mnoho podob, mnoho stránek (E.M.)</p>
<p>Така барем знаеме дека имаш повеќе лица, и тоа едното за</p>	<p>(Човек) со две лица – се вели за тој што е непостојан,</p>

партијата, а другото за други. str. 50; Барем знаеме дека имаш повеќе лица , едно за партијата и второ за другите. str. 48 МК627МК	бескарактерен, превртлив (Сн.В.); Јанус со две лица – дволичен е (К.В.)
---	---

7.1.2. Чешката фразема *nasadit / udělat / zachovat apod. kamennou tvář / úřední tvář / vážnou tvář* има значење 'да не се дозволи од лицето да се прочитаат никакви емоции'. Во нашиот материјал ја извлековме во еден пример.

На македонски јазик имаме превод со делумен еквивалент. Ваквата фразема не ја потврдиме во македонските речници со кои што располагаме, но сметаме дека сепак има слични изрази како *лице како (од) камен* и сл. што би имале значење 'лице на кое не се читаат никакви емоции или душевни преживувања'. Следи примерот за илустрација:

A pak odtáhli zástěnu a nad mou kamennou tvář se objevily plavé vlasy <...> (MV2703МК: 18)	Nasadit / udělat / zachovat apod. kamennou tvář / úřední tvář / vážnou tvář: Nedat znát žádné citové pohnutí, tvářit se netečně (E.M.)
Потоа ја потргнаа завесата и над моето скаменето лице се појави руса коса <...> (MV2703МК: 20)	Скаменето лице Лице како (од) камен (м.з.): лице на кое не се читаат никакви емоции или душевни преживувања

8. Заклучок

Во нашиот материјал ексцерпиран од дела на чешки јазик преведени на македонски извлековме 8 фраземи со соматска клучна компонента **лице**. Секоја од овие фраземи, во нашиот материјал се јавува во различен број пати, тоа може да се види од следнава табела:

Бр.	Соматска компонента	Бр. на појавувања на чешката фразема	Број на македонски еквиваленти				
			■	◆	●	○	□
1.	<i>tvář v tvář</i>	11	9		2	1	
2.	<i>stanout tváři v tvář něčemu / někomu</i>	8	13		1		1

3.	<i>tvář jako z tvarohu</i>	1					
4.	<i>němá tvář</i>	1	1				
5.	<i>před něčí tváří něco udělat, provést a j.</i>	1	2				
6.	<i>známá tvář</i>	3	3				
7.	<i>mít mnoho tváří</i>	2	4				
8.	<i>nasadit / udělat kamennou tvář</i>	1		1			

- целосен еквивалент (чешкиот израз е ист со македонскиот)
- ◆ делумен еквивалент (граматичка промена во изразот)
- релативен еквивалент (промена на компонентата)
 - аналог (целосно различна фразема)
 - безеквивалентни (нема македонски еквивалент или не бил најден)

8.1. Од разгледаните примери може да се заклучи дека во најголем број чешките фраземи на македонски се преведени со целосен еквивалент, во помал број примери преводот е извршен со делумен или релативен еквивалент. По еден пример имаме превод со целосно различна фразема и превод без еквивалент.

Она што можевме да го извлечеме како заклучок е дека и во двата корпуси односот на присуство на фраземи во секоја од шемите е многу близок, што нè наведува да заклучиме дека и во чешкиот и во македонскиот јазик концептот на образување на фраземите и нивната сликовитост е прилично блиска што секако се должи на блискоста на двата јазици како според потеклото, така и припадноста кон европската култура и сличните географски услови. Сето тоа придонесува деловите на телото на човекот да се поимаат на сличен начин и образувањето и употребата на фраземите со соматска клучна компонента и во двата јазици да имаат за основа еднаква јазична слика. Оттаму произлегува и впечатокот дека и во двата материјали преводите во најчест број случаи може да се извршат со целосни или релативни еквиваленти.

Извори и кратенки

- Němcová, V. (2008) *Babička*. Praha: Academia. (BN1CZ)
Njemcova, V. (2010). *Babička*. Skopje: Makedonska reč. (BN1MK)
Kundera, M. (2007). *Žert*. Brno: Atlantis. (MK4CZ)
Kundera, M. (1969). *Šega*. Skopje: Nova Makedonija. (MK4MK)
Kundera, M. (2007). *Šega*. Skopje: Tabernakul. (MK5MK)
Kundera, M. (2006). *Nesmrtelnost*. Brno: Atlantis. (MK3CZ)
Kundera, M. (2009). *Besmrtnost*. Skopje: Tabernakul. (MK3MK)

- Kundera, M. (2006). *Nesnesitelná lehkost bytí*. Brno: Atlantis. (MK2CZ)
- Kundera, M. (2009). *Nepodnoslivata lesnotija na živeenjeto*. Skopje: Tabernakul. (MK2MK)
- Viewegh, M. (1999). *Povídky o manželství a o sexu*. Brno: Petrov.
- Viveg, M. (2000). *Raskazi za brakot i seksot*. Skopje: Tabernakul.

Литература / References

- Delova-Siljanova, J. (2012). *Somatskite frazemi vo prevodite od češki na makedonski jazik i obratno* [Somatic phrases translated from Czech into Macedonian and vice versa]: Doktorska disertacija. Skopje: Filološki fakultet „Blaže Koneski“.
- Milovanović, Krsto. (1994). *Rečnik simbola* [Dictionary of Symbols]. Kragujevac: Narodno delo.
- Risteski, Ljupčo. (2003). *Kulturna topografija na čovečkoto telo* [Cultural topography on the human body]. In *EtnoAntropoZUM*. Skopje: Institut za geografija, Závod za Etnologija.
- Veljanovska, Katerina. (1998). *Frazeološkite izrazi vo makedonskiot jazik (so poseben osvrt na somatskata frazeologija)* [Phraseological expressions in the Macedonian language (with special reference to Somatic phraseology)]: Doktorska disertacija. Skopje: Filološki fakultet „Blaže Koneski“.
- Vražinovski, Tanas. (2000). *Rečnik na narodnata mitologija na Makedoncite* [Dictionary of the mythology of the Macedonians]. Skopje: Institut za staroslovenska kultura – Matica makedonska.
- Vaňková, Irena. (2007). *Nádoba plná řeči: (Člověk, řeč a přirozený svět)* [Vessel full of speech: (Man, speech and the natural world)]. Praha: Nakladatelství Karolinum.
- Vaňková, Irena. (2003). O těle, smyslech, citech a prožitcích [About the body, senses, feelings and experiences]. In *Čeština doma a ve světě* [Czech at home and in the world], 11, No 1/2. 7–9.
- Mrhačová, Eva. (2000). *Názvy částí lidského těla v české frazeologii a idiomatice: Tematický frazeologický slovník II* [Names of human body parts in Czech phraseology and idiomatics: thematic phraseology II]. Ostrava: Ostravská univerzita Ostrava – Filozofická fakulta.
- Lakoff, George; Johnson, Mark. (2002). *Metafory, kterými žijeme* [Metaphors we live with]. Brno: Host.
- Čermák, František. (2007). *Frazeologie a idiomatika česká a obecná* [Czech and general phraseology and idiomatics]. Praha: Nakladatelství Karolinum.

Речници

- Čermák, František, Hronek, Jiří et al. (Eds.) (1983). *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Příkladní* [Dictionary of Czech phraseology and idiomatics. Comparison]. Praha: Academia. (SČFI).

- Čermák, František, Hronek, Jiří et al. (1988). *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy neslovesné* [Dictionary of Czech phraseology and idiomatics. Nonverbal expressions]. Praha: Academia. (SČFI)
- Čermák, František, Hronek, Jiří et al. (1994)a. *Slovník české frazeologie a idiomatiky* [Dictionary of Czech phraseology and idiomatics]. Výrazy slovesné A-P. Praha: Academia. (SČFI)
- Čermák, František, Hronek, Jiří et al. (1994)b. *Slovník české frazeologie a idiomatiky* [Dictionary of Czech phraseology and idiomatics]. Výrazy slovesné R-Ž. Praha: Academia. (SČFI)
- Dimitrovski, Todor, Širilov, Taško. (2003). *Frazeološki rečnik na makedonskiot jazik* [Dictionary of Macedonian phraseology]. Tom 1: A-J. Skopje: Ogledalo. (ФРМЈ)
- Širilov, Taško. (2008). *Frazeološki rečnik na makedonskiot jazik* [Dictionary of Macedonian phraseology]. Tom 2: K-P. Skopje: Ogledalo. (ФРМЈ)
- Širilov, Taško. (2009). *Frazeološki rečnik na makedonskiot jazik* [Dictionary of Macedonian phraseology]. Tom 3: R-Š. Skopje: Ogledalo. (ФРМЈ)
- Velkovska, Snežana. (2008). *Makedonska frazeologija so mal frazeološki rečnik* [Macedonian phraseology with small phraseological dictionary]. Skopje.
- Zaorálek, J. (2000). *Lidová rčení* [Folklore sayings]. Vol. 4. Praha: Academia. (LR)